

Medya'da Nefret Söylemi

Prof.Dr. Yasemin Inceoğlu

(5-6 Eylül 2009 tarihlerinde gerçekleştirilen "Medyada Nefret Söyleminin İzlenmesi Çalışma Toplantısı"nda yaptığı sunumun deşifresidir.)

İnsan söz aracılığıyla düşünüp yaratıcılığa da, ilgiye de söz aracılığıyla ulaşır. Akşit Göktürk hocanın "Sözün Ötesi" adlı bir kitabı vardır. Kitabında belirttiği üzere insan tüm varlık türlerinde vardığı aşamaların sözde kalmasını istemez. Geliştiği her noktada bir kez daha fırlatır kendini sözün ötesine. Sözün ötesinde de anlam gerçekleşir. Dil biliminin temel konusu anlamın nasıl gerçekleştiğini açıklamaktır. Dil incelemelerinin gereği de söylemdir. Tümce, söylemi eksiksiz olarak ifade eden, tanımlayan en küçük birimdir. Böylece söylem genellikle tümceyi aşarak daha üst düzeyde yer alan söz ürünlerini oluşturur. İktidar seçkinlerinin, hükümet temsilcilerinin, entelektüellerin, STK'ların, kanaat önderlerinin ve medyanın kullandığı ve ürettiği sözcükler günümüzde zaman ve mekan içinde biçimlenmiş tek tek söz ve sözcükler olarak kendini ortaya koymakta. Böylece söylemi oluşturan birey ya da dil kullanıcıları örtük ya da açık bir biçimde kendi ideolojilerine koşut olduğunu düşündükleri veya etkilendikleri değerleri içeren söylemlere göndermeler yapmaktadırlar. Bu bağlamda dil kullanıcılarının söylemi kaba, kışkırtıcı, küçümseyici, alaycı, saldırgan, öfkeli, kızgın, sert, küfürlü, argo, kural dışı, sıra dışı kullanımlar, popüler kültürün ürettiği sözcükler gibi aslında diğer bireylerden ve toplumdan etkilenmiş biçimiyle farkında olarak veya olmayarak, bilinçli veya bilinçsiz benimsemiş olduğu ortak bilgi değerlerini ortaya koymaktadır.

İdeolojiler kendilerini dil ile ifade edip biçimlendirirler. Dili kullananların seçtiği sözcükler, sözcük öbekleri, konuşma biçimi, anlatımı hatta cümle kurma yetileri söylemin oluşmasında çok büyük bir etken olduğundan dilin kullanımıyla söylem oluşur.

Dil kullanılan baskı araçlarından biridir. Hepimiz biliriz Louis Althusser'in, devletin ideolojik aygıtlarından biridir medya, dil de burada çok önemli bir etkidir. Nasıl ki medyanın yanı sıra Althusser okulu, aileyi, kiliseyi koymuştur; baskı aygıtı olarak ise ordu, mahkemeler ve polis diye bir ayırım yapmıştır. Althusser'in medyayı devletin ideolojik aygıtı olarak görmesinde medya aracılığıyla şovenizm, ahlakçılık, milliyetçilik gibi küçük küçük dozlarla beslenir medya ve var olan üretim ilişkilerinin sürmesine katkıda bulunur.

John Stuart Hall'a göre ideolojinin biçimlendirildiği temel ortam dil ve bilinç pratiğidir. Stuart Hall'un söylediği bir şey daha var, medya içeriği toplumdaki iktidar ilişkilerinin kaba taslak bir haritasını oluşturmaktadır. Kendi anlamlandırma biçiminin ideolojisini tüm toplumsal pratikler içinden yeniden yeniden üretir. Medyanın simgeler yaratma, bilgi anlam üretme ve durumları tanımlama gücünün de tarafsız bir güç olmadığı apaçık ortadadır.

Van Dijk çok önemli bir dil bilimcidir ve söylem çözümlemesi üzerine çalışması vardır. "Söylemin ve iktidarın yapıları" adlı bir de makalesi mevcuttur. Orada bir çok iktidar sahibinin ve konuşmalarının haber medyasında yeknesak bir şekilde yer aldığını ve böylece iktidarlarının daha da onaylanabileceğini ve meşrulaştırılabileceğini vurgular Van Dijk. Seçmece haber kaynak kullanımı, tekdüze haber temposu ve haber başlığının seçimi yoluyla haber medyası hangi haber aktörlerinin kamuya yeniden yeniden sunulacağını, adeta kamuoyunun gözüne sokulacağını, hangilerinin de görmezden gelineceğine karar verir. Biz

bunu derslerde gündem belirleme diye anlatırız. Medyanın böyle bir gündem belirleme kuramı vardır.

Medya egemen ideolojinin bir aygıtı olarak milliyetçiliği, ırkçılığı yeniden üretirken toplumsal öfke ve nefret duygularını da üretir ve bu duyguları ötekilere karşı yöneltmesine neden olmaktadır. Böylece de gerçeğin değil iktidarın kurgusunun topluma dayatılması adeta bir zamanlar batılı demokrasilerde 4. Kuvvet olarak var olan medyanın şimdi makus talihini oluşturmaktadır.

Medyanın kendisini toplumsal çatışmanın aktörlerinden biri haline getirirken itaatkar vatandaşlar yaratarak "sözde" vatandaşları da zaman zaman dışlamayı amaçlamaktadır. Ana akım medyanın benimsediği ve aktardığı 'biz'lik tanımı temelde, toplumda ekonomik, siyasal olarak hakim olanın ideolojisi tarafından biçimlendirilmiştir. Buna göre biz Türküz, Müslümanız hatta Sunniyiz, heteroseksüeliz, erkeğiz, muhafazakarız, halkçıyız... bunu böyle devam ettirebiliriz. İşte bu noktada nefret söylemi önem kazanmakta. 1997 yılında Avrupa Konseyi Bakanlar Komitesi'nin nefret söylemi ile ilgili bir tavsiye kararı var. Bu kararda nefret söylemi şöyle tanımlanmış: "İrkçi nefret; yabancı düşmanlığı, anti semitizm ve hoşgörüsüzlüğe dayalı diğer nefret biçimlerini yayan, teşvik eden, savunan ya da haklı gösteren her türlü ifade biçimi. Hoşgörüsüzlüğe dayalı nefret, saldırgan milliyetçilik ve etnik merkezîyetçilik, ayrımcılık ve azınlıklara, göçmenlere ve göçmen kökenli kişilere karşı düşmanlık yoluyla ifade edilen hoşgörüsüzlüğü içermektedir" diyor.

Uluslararası Hrant Dink Vakfı'nın yaptığı çalışma ve yürütülen proje daha çok etnisite üzerinden gidiyor. Fakat biz burada nefret söylemi içeren bir sürü alt başlıklar bulabiliriz. Yabancı düşmanlığı dedik, zenefobi olarak veya İslamofobi de İslam dinine karşı önyargı ve ayrımcılığı içeren bir şey - ki biz bunu geçtiğimiz Mayıs ayında gördük. Hollanda Parlamentosu'nun Özgürlük Partisi lideri, Hollandalı siyasetçi Geert Wilders'in İslam ve Kuran hakkındaki görüşlerine yer veren internette bir video sitesinde dolaşmaya başlayan 15 dakikalık bir video klip vardı: "Fitne". Film şu mesajla bitiyordu, "Nasıl 1945'te Naziler, 89'da komünistler Avrupa'da yenilgiye uğratıldıysa (burada ciddi bir antisemitizm, komünist düşmanlığı da var) İslam ideolojisi de bozguna uğratılmalı. Batı medeniyetimizi yok etmelerine izin vermeden özgürlüğümüzü korumalıyız." Bu arada eşcinsellerin asıldığı, insanların taşlandığı, kadınların kafasından vurulduğu filmde İslam adeta barbar, hoşgörüsüz, sapkın bir din gibi gösterilmeye çalışılmış ki bu tamamen ötekileştirilmiş, İslam fobisinin adeta tüm gerekleri burada yerine getirilmişti.

Sosyal Değişim Derneği'nin yürüttükleri bir çalışma var, onların odaklandıkları şey nefret söylemi değil daha çok nefret suçu üzerine. O çalışmada 20 tane gazete taranıyor. Türkiye'de 5.5 milyon civarında toplam tirajı olan 36 ulusal günlük yayın listesi var. İlk 20 gazete de zaten toplam tirajın %80'inden fazlasını oluşturuyor. Bu gazeteler etnik ırk bağlamı, cinsiyet, ulusal özellik, dini inanç, siyasi eğilim, kanaat, eğitim, kişisel veya toplumsal statü, engellilik, cinsel eğilim, mülkiyet, bu başlıklar üzerinden yanılmıyorsam yüzlerce gazete başlığı tarandı. Benim elime geçenler içinden 8-10 tane vermek istiyorum. Nedir bunlar;

"Gey barlardan çıkıp gasp yaptılar"

"Homoseksüel kardeşini üç milyar liraya kiralık katil tutarak vurdurdu"

"Sidney'de Ermeni-Rum ittifakı"

“Rahipler uçkuru kilisede çözüyor” (Saint Loui’nin üniversitede yaptığı bir araştırma. Amerika’daki rahibelerin %40’ının rahiplerin cinsel tacizine maruz kaldığını söylüyor)

“Yunan oyunu”

“Öğrencileri taciz eden sapık Yunanlıya baskın” (İstanbul Beylikdüzü’nde yaşayan biri)

“Oruç tutmayan genci Yeşilirmak’a attılar” (Ama altını okuduğunuz zaman Yeşilirmak’a atılması tasvip edilen bir şey gibi)

“Nataşa paraları Rusya’ya gidiyor” (Para ele gidiyor bizde kalsa belki de çok sorun olmayacak)

“Ermeni’ye tavır”

“Küstah Rum’a haddini bildirdi”

“Eylemciye halk dayağı” (Bu çok ilginç. Yani aktivist <i>versus</i> halk. ‘Halkın içerisinde bir aktivist çıkamaz’ gibi bir önerme var. Her aktiviste, Türk halkı tarafından dayak atılır ve dövülür. Bu da bir mesaj. Biliyoruz ki nefret söylemi zaten çok zor. Neden çok zor? Çünkü açık anlam, örtük anlam, gizlilik. Çoğu zaman belki size direkt onu vermiyor ama onun için de dil bilimcilere çok ciddi anlamda ihtiyacı var bütün bu çalışmayı yapanlara.)

“En çok işsizler suç işliyor” (Burada her işsiz eşittir potansiyel suçlu! Yani suç eşittir işsizlik! Her işsiz bir gün gelecek suç işleyecek!)

Avrupa Komisyonu’nun desteğinden beri Türkiye’de 2006’dan bu yana gerçekten medyada yer alan bu ırkçı ve nefret söylemi üzerine belki biraz yumuşama var ama çok ciddi bir şekilde sapma da var. Yani bir metamorfoza uğradı. Çok daha iyi bir maske altında yapılmakta dolayısıyla bunun yakın takibi lazım.

Keşke okur temsilcileri keşke burada olsaydı. Okur mektupları çok ciddi. Çünkü ombudsman dediğiniz Türkiye’de iki-üç kişi bunu yapıyor, Derya Sazak, Yavuz Baydar. Ancak bir eleme, bir süzgeç var. Hangilerini koyuyor, hangilerini koymuyor. O da kendine göre gündem belirliyor. Biz gözlem-izleme dediğimiz bir platformu Hıfzı Topuz başkanlığında biz kurmuştuk ama ne yazık ki kendi adıma söyleyeyim çok kağıt üstünde kaldı. İnsanlar bu işe fikren sıcak bakıyor ama sonra ‘hadi eyleme geçelim, bu işi yapalım’ dediğimiz zaman bakıyorsunuz ki hiç organize olamadık, o da bizim ayıbımız

Biz-onlar, güçlü-güçsüz, ötekileştirme bizde mevcut. Ötekileştirdiği grubun insanı değerini inkar ediyor, onlara uygulanan şiddet ve aşağılayıcı davranışları meşrulaştırır zemini oluşturuyor dedik. Hoşgörüsüz ve olumsuz bir haber dili var. Bir takım tanımlamalar, ölçüler, öngörüler üzerinden basın hareket ediyor. Esasen tüm dünyada var bu sorun, sırf Türkiye’ye has bir sorun değil, belki yeni yeni konuşulan bir şey. Tabii kadınlar, çocuklar, lezbiyen, gey, biseksüel, travesti, transeksüeller... Bunlarla ilgili bir çalışma da elime geçti. LGBTT’nin medyadaki altı aylık seyri okudum, dehşete düştüm. Özge Gökpinar böyle bir araştırmayı yapmış, internette bulabilirsiniz. Onlarla ilgili birkaç manşet;

“Travesti dehşeti”, “Ters ilişki teklif etti öldürdüm”, “Hakkettiller” türü manşetlere çok alıştığımız ne yazık ki. Bu saldırıları meşrulaştırır ve özendirir manşetler. Ve medya LGBTT haberlerini ya şiddet içeren haberlerle; cinayet, gasp gibi ağır suçların konu edildiği 3. Sayfa haberleriyle, cinsel içerikli, toplum düzeniyle aykırı, toplum ahlakına aykırı veya hastalık ya

bir seks objesi olarak yahut da bir canavar gibi sunuyorlar. "Eşcinsel öğretmen işten kovuldu" veya demin verdiğim örnekte "Yunanlı tacizci" gibi... Türk tacizci diyor muyuz veya heteroseksüel öğretmen işten kovuldu demiyoruz. Ama o kişi homoseksüel olunca o kişi böyle bir şey koyma ihtiyacı oluyor.

Spor medyası Türkiye'de ne ile eşdeğer? Hemen futbol medyası akla geliyor. Baktığınız zaman Ahmet Talimciler'in bunun üzerine Birikim'de yayınlamış olduğu çok güzel bir makale var. O yazıda başlıkları çıkarmış, korkunç. Milliyetçilik, şiddeti körükleyici dil, sanki oynanacak olan oyunu oynamaktan çıkarıp savaş efekti içeren başlıklarla süsleyen bir medya var. Mesela "Türk'ün Türk'ten başka dostu yok" şiarından hep hareket var. Biz-onlar karşıtlığını temelini koyan, mesela "Türk'sün bugün ezer geçersin", "Gidin, vurun, gelin", "Aslanım İngilizleri evinde tokatlayacak", "İnönü'de boğarız", "Göster şu Avrupalıya Türk'ün kim olduğunu". Bu kadar acı. Bir aşağılık kompleksi. Niye biz kendimizi Avrupalıya hep gösterme içindeyiz? "Haydi vur yumruğunu", "Avrupa bombalanacak", "Yedin mi Türkün lokumunu hırbo İngiliz?", "Ya İstiklal ya ölüm maçı". Bunlar hakikaten dehşet verici.

Türklük, Türkiye, canım Türkiyem gibi söylemler sıklıkla kullanılıyor. Bayrak, vatan, ay-yıldız, İstiklal Marşı. Mesela yine "Hindi bu kez acayip bindi", "Hindi dediniz bize nasıl yedirdik size". Burada hep futbol aracılığıyla şiddet kültürünün yeniden yeniden, şiddet kültürünün belirli ideolojiler aracılığıyla üretilmesi sözkonusu.

Yine dikkatimi çeken, Avrupa bağlamından bakıldığında ki bizde de Çingeneler üzerinde Doç. Dr. Ali Rafet Özkan'ın yazmış olduğu "Türkiye Çingeneleri" diye bir kitap var. Bu Milli Eğitim'in onayladığı bir kitap. Çingenelerden şöyle bahsediyor; "İnançları zayıftır. Nikaha itibar etmezler. Kavgacı olurlar. Karanlıktan korkarlar. Kuzu eti yemezler. Kadınlarının kalçaları geniştir. Dilenirler. Hırsızlık, dolandırıcılık, gaspçılık, tefecilik, vurgunculuk yaparlar. Karıları kocaların aldatır." Yine Türk İslam Ansiklopedisi'nde Çingeneler; "Pis, ilkel, eğitimsiz, buçuk millet, çocuk çalıp satan, genç karılarına ve kızlarına fuhuş yaptıran" kişiler olarak tanımlanıyor.

Amsterdam'da İnsan Hakları Merkezi'ni kuran ünlü iletişim bilimci Hamelink'in ünlü iletişim hakları deklarasyonu vardır. 2003'te Cenevre'de bunu kendisi okudu. Kendi deklarasyonu. Özellikle iletişim haklarından en önemlisi dahil olma hakkı, yani farklı farklı etnik grupları, farklı sosyal katmandan, kesimden gelen kişilerin medyada temsil edilebilmesi ama temsil edilirken de doğru dürüst temsil edilmesi. Yanlış, eksik çarpıtılmış olarak değil. Bunu biz Çingeneler örneğinde de görüyoruz. Özellikle de Çingenelere yönelik bir yayın organı yok ama ana akım medyada zaten bunlar eğitimsizlik, işsizlik, ciddi sosyal ekonomik sıkıntı içinde bulunanlar gibi gösterilmekte.

Medyanın anlamın toplumsal inşasında ideolojik bir işlevi olduğunu biliyoruz. Bu bağlamda 3. Sayfa haberlerinde de suç yoksulluk ile özdeşleştiriliyor. Dramatizasyon. Normalleştirme. Bunlar çok tehlikeli. Bunlar kamusal söylemi oluşturmada bireyselleştirme ve ötekileştirme suretiyle kendi gündemini yaratma sürekli vurgulanıyor. Özellikle ahlak ağırlıklı bir takım kültürel kodların ön plana çıkartıldığını görüyoruz. Tünerci çocuk, suçlu çocuk bunlar haklı haksız haber başlıklar, suça itilmiş çocuklar daha çok medyada kullanılması lazım artık. Medya çalışanlarının da bir noktada eğitilmesi gerektiği üzerinde herhalde mutabıkız. Bazı şeyler bilinmiyor.

1998'di yanılmıyorsam, Umur Talu arkadaşımızın başında Türkiye Gazeteciler Cemiyeti'nin hazırladığı belki de bugüne kadar en güzel, en evrensel açıklıkla sunduğu "Gazetecinin Hak

ve Sorumlulukları Bildirgesi” var ama ne yazık ki bunlar hep kağıt üstünde kalıyor. Basın Konseyi’nin kurulduğundan beri 16 maddelik Basın Ahlak ilkeleri var, etik kodlar var. Baktığınız zaman Amerika’yı yeniden keşfe gerek yok Gazetecinin hak ve Sorumlulukları Bildirgesi’nde şöyle diyor; “Gazeteci başta barış, demokrasi, insan hakları olmak üzere insanlığın evrensel değerlerini, çok sesliliği, farklılıklara saygıyı savunur. Milliyet, ırk, etnisite, cinsiyet, din, dil, sınıf ve felsefi inanç ayrımcılığı yapmadan tüm ulusların, tüm halkların ve tüm bireylerin haklarını ve saygınlığını tanır. İnsanlar, topluluklar ve uluslararası nefreti, düşmanlığı körükleyici yayından kaçınır. Bir ulusun, bir topluluğun ve bireylerin kültürel değerlerini ve inançlarını veya inançsızlığını doğrudan saldırı konusu yapamaz. Gazeteci her türlü şiddeti haklı gösterici, özendirici ve kışkırtan yayın yapamaz.” Yani görüyoruz ki buradaki nefret söylemi tanımını ve şu anda yaygın olarak gözlemlediğimiz nefret söylemi ile gazeteci için esasında burada reçete tamam. Medyaya ne düşünüyor? Bu konuda daha duyarlı olmak düşünüyor. Otokontrol mekanizmasını, öz denetim mekanizmasını o vicdani yükümlülüğünü yerine getirmesi gerekiyor. Vicdani yoksa, vicdanın eğitimi denen bir şey var dünyada, vicdanlar da eğitilebilir bu anlamda da medyanın belki kendini eğitmesi gerekiyor. Bazı şeyler var ki, diyorsunuz ki “bunu da bilmeden yapamaz, bu kasıtlı yapılıyor”. Tabii her şeye meta, ticari gözle bakılmaması lazım. Daha çok tiraj alacağım diye, daha çok satmak kaygısıyla ne yazık ki medya siyaset, büyük sermaye ilişkileri sıkı fıkı, böyle ahbab çavuş ilişkileri içerisine girdiğinden beri, özellikle küreselleşmenin ivme kazanması ile birlikte bu oligopolleşme, yoğunlaşmalar sonucu herkes artık başka derde yani medya halkı aydınlatacağım, doğru haberi vereceğim, köprü görevi yapacağım, halk için, kamu yararı için gazetecilik yapacağım gibi bir kaygı genelde ana akım medyada ne yazık ki gözlemleyemiyoruz. Belki bu anlamda biraz daha belki ütöpik geliyor bu söylediklerim tabii, bağımsız medya nasıl olacak? Ama en azından bir takım örnekler üzerinden gidilebilir. Biraz Amerikanvari belki free journalism denilen yurttaş gazeteciliği, yani artık yurttaşın da katılımını, medyada da böyle değil mi, hangi etnik grubun haberini yaparken gidip ona soracaksınız. Yurttaş gazeteciliği o. Ondan bağımsız gidip de emniyet teşkilatından, içişleri bakanlığı’na bağlı ne oldu olay diye değil, sadece kurban değil olay, sebebine inme. 5N1K’da neden sorusuna yanıt arama, bizde hep Ne oldu?

Kamuoyunun duyarlılığını ve farkındalığını artırma konusunda gerçekten medyaya önemli görev düşüyor. Şüphesiz bu nefret suçu haberlerinin veriliş biçimleri ile ilgili de sorunlar var. İşlenme nedenlerinin irdelenmesi, Neden sorusuna cevap aranması gibi, kurbanın suçu hakkettiğine dair önyargılı tutum, karmaşık sorulara yanıt bulmak esasında kolay değil. Medya belki de bu nefret söylemini, nefret suçlarını hep insan hakları odaklı habercilik bağlamında ele alması daha önemli. Haber üretim ve sunum aşamalarında nefret suçlarının hedefi konumundaki grupların temsili ve katılımını göz ardı etmemesi lazım. Yani medyanın biz ve onlar kutuplaşmasına katkı payı olmaması lazım. Zaten tamamen öyle bir siyasi konjonktür içinde ki, zaten ciddi bir gergin bir ortamdayız, medyanın da bunda rolü olmaması lazım. Aksine iyi niyet, anlayış, kültürler arası saygıya dayalı bir diyalog için zemin hazırlaması gerektiğini düşünüyorum.